

Průvodní zpráva ke specializované mapě s odborným obsahem

Specializovaná mapa
reliktů nacistické architektury na území českých zemí

PhDr. Miloš Hořejš Ph.D.

Ing. Jiří Krejčí

Předložená mapa vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Národní technické muzeum (DKRVO, MK000023299).

Oblast výzkumu: **Historie architektury a stavitelství**

Výzkumný cíl financovaný z podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace v roce 2023

Název specializované mapy: **Protektorátní architektura – specializovaná mapa reliktní nacistické architektury na území českých zemí**

Předkládající organizace: **Národní technické muzeum, Kostelní 42, 170 78 Praha 7**

Autoři předkládaného výstupu: **PhDr. Miloš Hořejš Ph.D.; Ing. Jiří Krejčí**

Archivní a terénní průzkum: **PhDr. Miloš Hořejš Ph.D.**

Grafické zpracování: **PhDr. Miloš Hořejš Ph.D.; Ing. Jiří Krejčí**

Adresa uložení dokumentů: **protarch.ntm.cz**

Specializovaná mapa: **<https://protarch.ntm.cz>**

Průvodní zpráva: **https://protarch.ntm.cz/download/pruvodni_zprava.pdf**

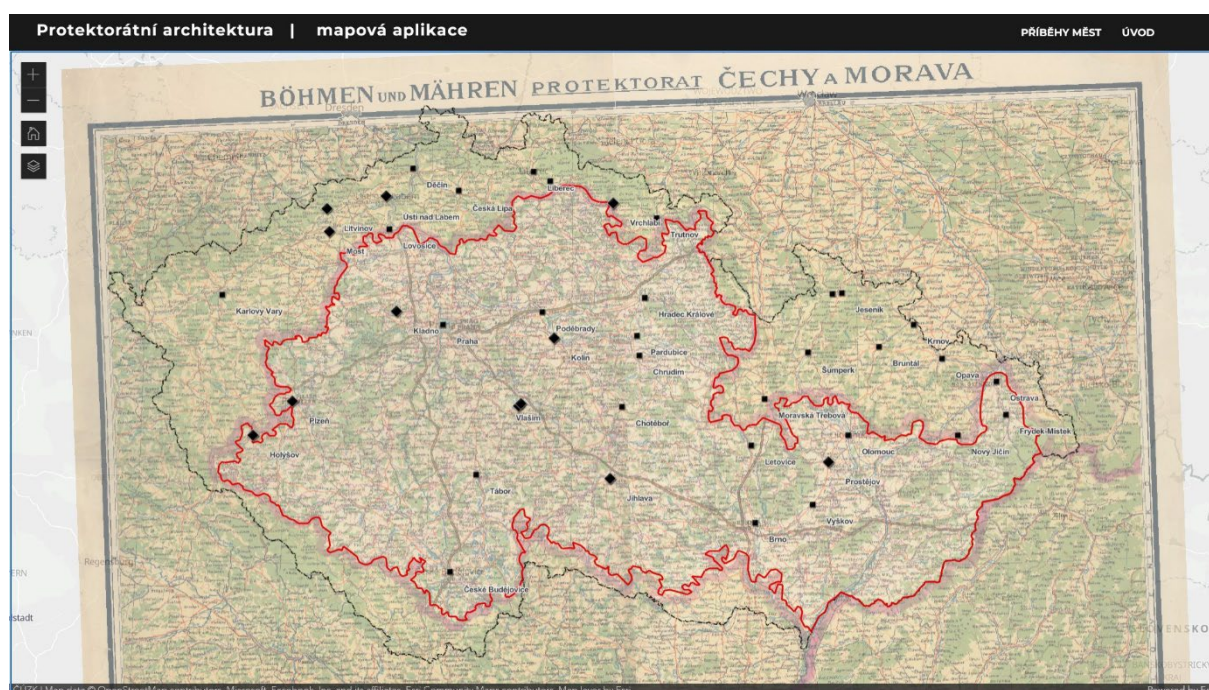
I. CÍL VÝSLEDKU SPECIALIZOVANÁ MAPA S ODBORNÝM OBSAHEM, NAPLNĚNÍ PLÁNOVANÉHO CÍLE DLE PROJEKTU

Cílem zpracování tohoto mapového díla (N_{map}) je nejenom dokladovat existenci jednotlivých plánovaných či realizovaných staveb a dalších zásahů do architektury a urbanismu z doby okupace českých zemí iniciované Třetí říší, ale i shromáždit dostupné informace o lokalitách, kterých se plánování a stavební realizace dotknuly, a poskytnout tak uživatelům komplexní přehled, jenž doposud nebyl v této oblasti zpracován. Jako forma prezentace výsledků byla zvolena mapa se speciálním obsahem, která je doplněna názornými fotografiemi, digitalizovanými archivními dokumenty a popisem, zpracovanými na podkladě rozsáhlého průzkumu.

Interaktivní mapa, mapa s příběhem (story map), by měla sloužit k přehledné prezentaci výsledků dlouhodobého a systematického průzkumu daného typu staveb v terénu, archivních pramenech a mapových podkladech. Primárním výsledkem výzkumu je identifikace staveb spojených se stavebními aktivitami a urbanistickým plánováním, jejich lokalizace, časové zařazení a stavebněhistorické vyhodnocení. Existující odborné články a studie k dané problematice věnují pozornost pouze jednotlivým stavbám či lokalitám. Dosud však nebyl podniknut průzkum v celorepublikovém měřítku.

Na základě získaných informací shromážděných z rešerší, výsledků ze studia archivních materiálů i místních šetření bylo identifikováno 36 městských a venkovských sídel, na nichž se nějakým způsobem otisklo působení úřadů a institucí Třetí říše v oblasti stavitelství, architektury či urbanismu. Jedná se o objekty existující, dotčené přestavbami, zaniklé nebo jen plánované.

Ve většině z 36 identifikovaných měst a vesnic došlo k stavebním zásahům na několika lokalitách v daném sídle. Sledovány byly zejména realizace a plány na kolektivní bytovou výstavbu, celkové urbanistické plány, zastavovací plány, budovy úřadů i komunitní stavby a v některých odůvodněných případech i individuální výstavba, inženýrské stavby a stavby vojenské.

Ukázka online mapové aplikace

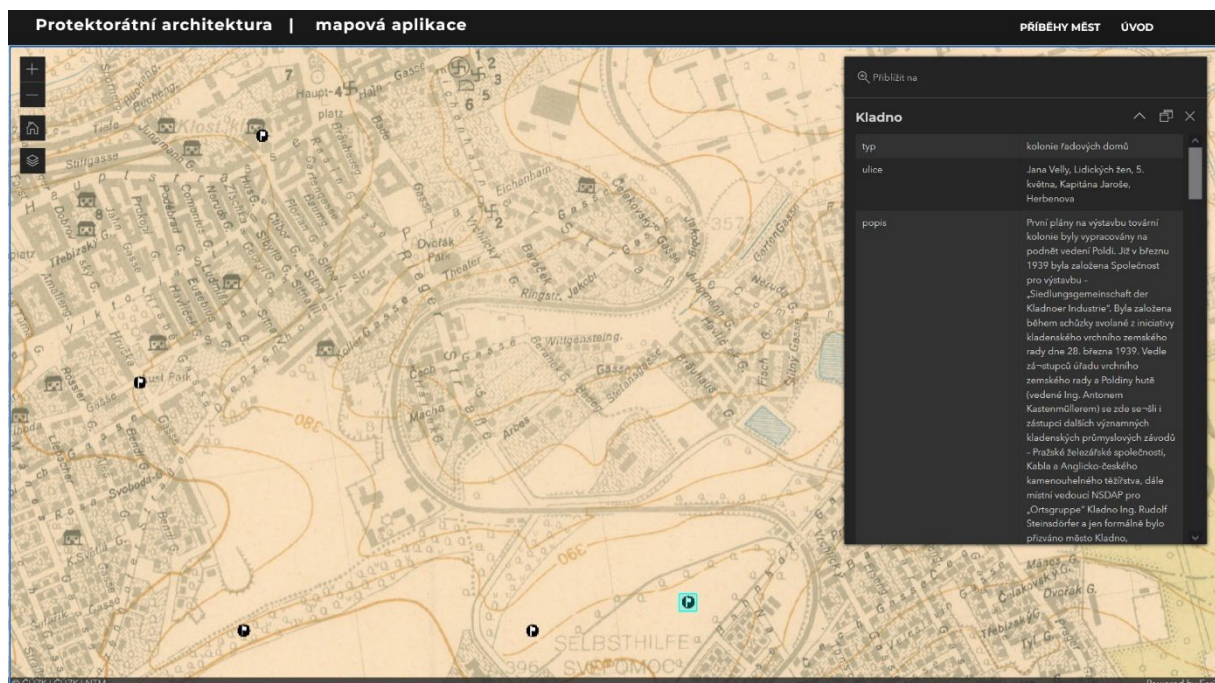
II. VLASTNÍ POPIS VÝSLEDKU

Obsah mapového díla je součástí naplnění dílčího projektu v rámci výzkumné oblasti „Historie architektury a stavitelství“. Předkládaný výsledek obsahuje informace z celého území ČR, rozděleného ve sledované době 1938–1945 do několika celků, zejména Protektorátu Čechy a Morava a Říšská župa Sudety.

Zásadní poznatky k dosažení výše uvedeného cíle byly zpracovány formou obrazové informace do předložené mapy s odborným obsahem. Data získaná prostřednictvím provedených průzkumů a výzkumů byla kartograficky zpracována prostřednictvím GIS a vizualizována v online prostředí. Vizualizací výsledku projektu je souhrn kartografických informací presentovaný souborem:

- přehledová mapa s vyobrazením všech identifikovaných objektů s jejich kartografickou prezentací;
- databáze jednotlivých objektů, v níž byly u každého objektu doplněny popisné údaje.

Předložená mapa se skládá z vrstev starých map opatřených z mapových sbírek Národního technického muzea, Ústředního archivu zeměměřictví a katastru, Státních okresních archivů, Výzkumného ústavu geodetického, topografického a kartografického, v.v.i., Zdiby, a podkladových map Open Street Map a Základní mapy ČR (ČÚZK), které byly kartograficky upraveny pro online vizualizaci a lepší názornost zobrazovaných nadstavbových informací. Hlavní tematické vrstvy mapy nesou komplexní informaci o jednotlivých zájmových objektech (reliktech nacistické architektury). Tematické vrstvy jsou pak zásadním výsledkem rozsáhlého sběru informací, vědecké činnosti a jednotlivých odborných analýz dle specifikace objektů a jejich uplatněním (syntézou) v kartografickém prostoru. Mapa je zpracována s využitím geografického informačního systému, jednotlivé vrstvy jsou publikovány jako mapové služby a společně tvoří kompozici online veřejné mapové aplikace a map s příběhem pro jednotlivé zájmové lokality (města).

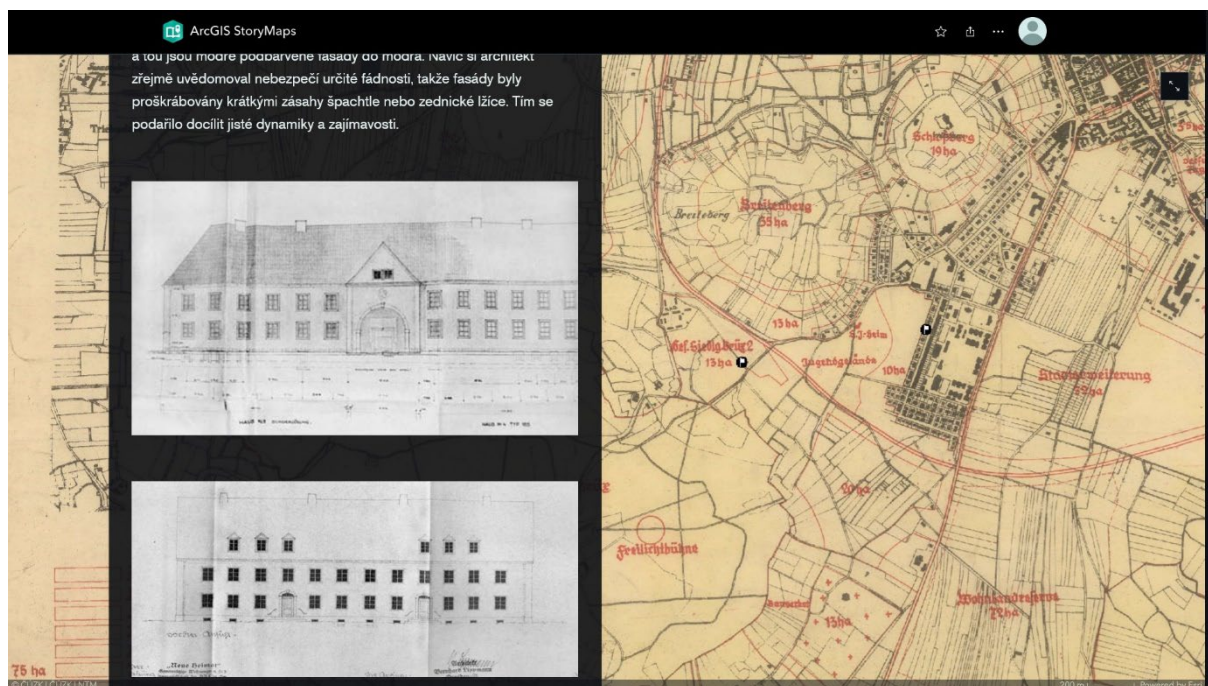

Ukázka online mapové aplikace

Základem pro tvorbu výstupů je geografický informační systém umožňující kombinaci různých vrstev a zobrazování vztahů a jevů pomocí jejich geografické lokalizace. Pro zpracování dat a analýz bylo využito nástrojů open-source GIS software QGIS, který umožňuje

tvorbu, správu a organizaci geografických dat i následné související experty. Vizualizace a publikace je založena především na bezplatné části platformy ESRI, využívá ArcGIS Online a StoryMaps („Mapy s příběhem“). Přehledná mapová aplikace prezentuje zájmové lokality v českých zemích, včetně komplexní informace k jednotlivým dílčím objektům, zároveň je i rozcestníkem na „příběhové“ mapy celých souvislých lokalit. Hlavním cílem bylo vytvoření veřejně přístupného online mapového prostředí pro názornou prezentaci informací o reliktech nacistické architektury v českých zemích včetně související fotografické a archivní dokumentace, literatury a uvedení zdrojů.

Předložená mapa s odborným obsahem je výsledkem rozsáhlého archivního a terénního průzkumu. Terénní průzkum byl zaměřen na doplnění, upřesnění ze sekundární literatury, potvrzení informací zjištěných archivním průzkumem a na základě ověření informací z mapových portálů. Pozornost byla zaměřena na doplnění informací o zájmových objektech. Rozsah průzkumu přesahuje dosavadní realizované průzkumy prováděné standardními historickými a stavebně historickými postupy.

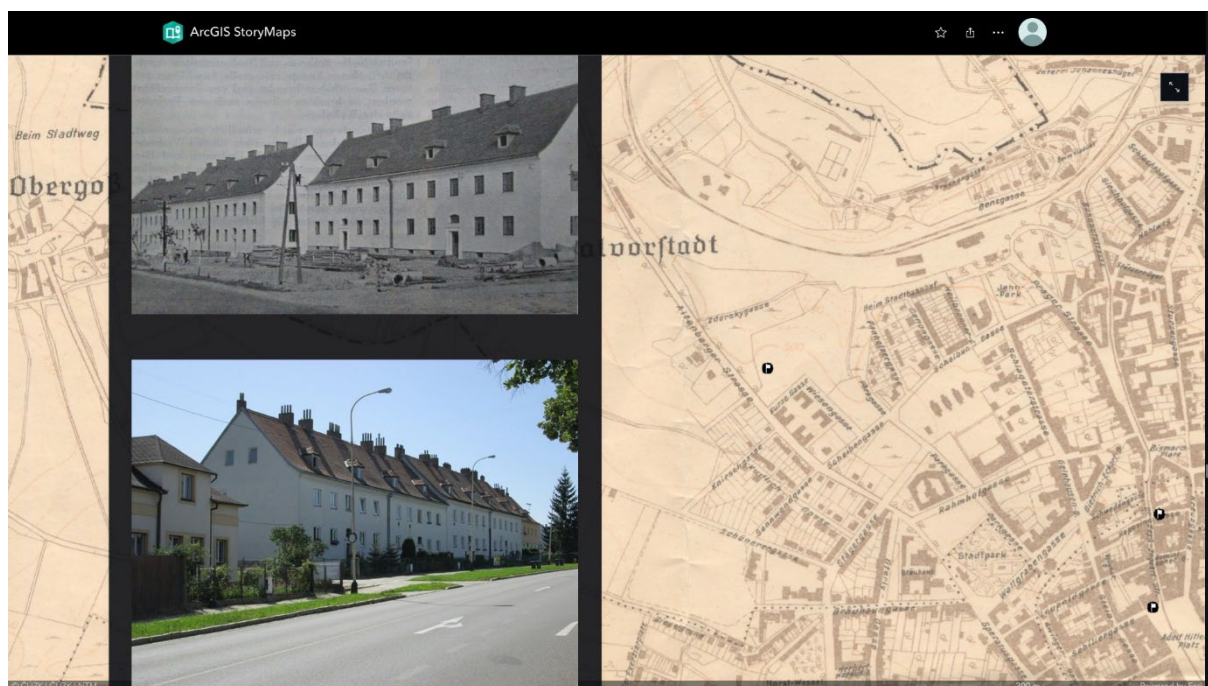

Ukázka online mapové aplikace

III. NÁVRH VYUŽITÍ VÝSLEDKU (DEFINOVÁNÍ SUBJEKTŮ, KTERÉ BY MĚLY BÝT UŽIVATELI VÝSLEDKU NA ZÁKLADĚ SMLOUVY O VYUŽITÍ VÝSLEDKŮ)

Předpokládanými uživateli výsledku budou historici, stavební historici, památkáři, zájemci o historii stavitelství a architektury z řad laické i odborné veřejnosti nebo pedagogičtí pracovníci všech stupňů škol, kteří mohou materiál využít k výuce jak technických, tak humanitních předmětů.

Specializovaná mapa s odborným obsahem může být uplatněna především při identifikaci objektů specifického segmentu – architektury z období let 1938 až 1945 na území celé ČR. Významný přínos pro budoucí uživatele spočívá v identifikaci a rozsáhlém popisu velkého počtu prozkoumaných objektů – zvláště pak v souvislosti s kartografickým zpracováním předmětných objektů včetně dalšího využití vytvořené databáze.

Ukázka online mapové aplikace

Významnou výhodou specializovaných map je grafické zviditelnění sledovaných témat v rámci regionů ČR v geografických informacích. Shromážděný objem dat bude jistě výrazným podnětem pro další bádání v oblasti historie stavitelství, architektury a urbanismu ve sledovaném období, a může se stát podkladem pro samostatné dílčí studie. Je zamýšleno, že N_{map} bude živým fórem pro vstřebávání nových podnětů a případných doplnění nových lokalit či doplnění lokalit-bodů stávajících. Specializovaná mapa přináší, v této šíři, dosud nedostupné informace kvantitativního charakteru dokumentující sledovaná témata v průběhu jejich chronologického vývoje během bouřlivého 20. století. Také z pohledu regionální historie je specializovaná mapa vhodným podkladem pro další rozpracování tématu.

Konkrétními uživateli výsledků jsou/mohou být:

- Národní technické muzeum,
- Národní památkový ústav,
- badatelé v oboru historie architektury a urbanismu,
- studenti stavebních fakult a fakult architektury,

- pracovníci památkové péče při identifikaci hodnot jednotlivých objektů i urbanistických celků,
- projektanti při zpracování záměrů obnov objektů.

IV. SEZNAM POUŽITÉ SOUVISEJÍCÍ LITERATURY

Antoš, Zdeněk: Blut und Boden – ke „konečnému řešení“ národnostní otázky v sudetské župě, *Slezský sborník* 64, č. 1 (1966), s. 29–57.

Balcarová, Jitka: „Jeden za všechny, všichni za jednoho!“. *Bund der Deutschen a jeho předchůdci v procesu utváření „sudetoněmecké identity“*, Praha: Karolinum 2013.

Balcarová, Jitka: Institucionální zázemí hospodářského nacionalismu meziválečného období, in: *Nacionalismus zvaný hospodářský. Střety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v Českých zemích 1859–1945*, ed. Drahomír Jančík – Eduard Kubů, Praha: Dokořán 2011.

Balcarová, Jitka: Německá vnitřní kolonizace v koncepci regionálních svazů Němců a související stavební projekty v českých zemích ve 30. a 40. letech 20. století, in: *Věda a technika v českých zemích v období 2. světové války*, ed. Miloš Hořejš – Ivana Lorencová, Praha: Národní technické muzeum 2009, s. 39–70.

Bartoš, Josef: Germanizační osidlování Šternberska, *Zprávy z Kruhu*, č. 1 (2001), s. 9–10.

Bartoš, Josef: Nacistický projekt dálnice z Vratislavy do Vídně a Lanškrounsko, in: *Vlastivědný sborník Státního okresního archivu Ústí nad Orlicí*, IV, Ústí nad Orlicí: Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí 1996, s. 8–11.

Bartoš, Josef: *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938–1945*, Praha: Český svaz protifašistických bojovníků 1986.

Bartoš, Josef: Organizační zajištění a realizace tzv. posilování německví v říšskoněmecké župě Sudety 1938–1945, in: *Historie okupovaného pohraničí 1938–1945*, IV, Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Albis international 1999, s. 7–30.

Bauer, František: *Život proti zkáze. Torzo paměti novináře 1925–1945*, Praha: Národní archiv 2020.

Bedürftig, Friedmann – Zentner, Christian (ed.): *Das Grosse Lexikon des Dritten Reiches*, München: Südwest Verlag 1985.

Bieberle, Josef: Olomoučtí Němci. K padesátému výročí jejich přesídlení, I. Mezi dvěma světovými válkami, *Střední Morava* 3 (1996), s. 4–12

Biman, Stanislav – Vrbata, Jaroslav: Protektorát Čechy a Morava v období vojenské správy, *Odboj a revoluce* 7, č. 2 (1969), s. 156–241.

Biman, Stanislav et al.: *Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety. Biografická příručka A–Z*[CD], Litoměřice: Státní oblastní archiv v Litoměřicích 2008.

Birk, Alfred: *Die Deutsche Technische Hochschule in Prag 1806–1931*, Prag: J. G. Calve'sche Universitäts-Buchhandlung Robert Lerche 1931.

Boček, Jan: *Nadace a nadační fondy v protektorátu Čechy a Morava*, Říčany u Prahy.

Brandes, Detlef: *Češi pod německým protektorátem, okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, přel. Petr Dvořáček, Praha: Prostor 1999.

Brandes, Detlef: *Germanizovat a vysídlit. Nacistická národnostní politika v českých zemích*, přel. Petr Dvořáček, Praha: Prostor 2015.

Brandes, Detlef: Nacistická politika vůči Čechům v Protektorátu Čechy a Morava, in: *Cesta do katastrofy. Československo-německé vztahy 1938–1947. Referáty z třetí konference česko-německé historické komise, konané ve dnech 7.–9. října 1992 ve Štíříně u Prahy*, ed. Ivona Řezanková – Václav Kural, [Praha]: Ústav mezinárodních vztahů [1993] s. 29–42.

Bryant, Chad: *Praha v černém. Nacistická vláda a český nacionalismus*, přel. Eduard Geissler, Praha: Argo 2012.

Burleigh, Michael: *Germany Turns Eastwards. A Study of Ostforschung in the Third Reich*, Cambridge – New York: Cambridge University Press 1988.

Czumalo, Vladimír: *Česká teorie architektury v letech okupace v letech okupace*, Praha: Karolinum 1991.

Dülffer, Jost – Thies, Jochen – Henke, Josef: *Hitlers Städte. Baupolitik im Dritten Reich. Eine Dokumentation*, Köln: Böhlau 1978.

Dworková, Debórah – Pelt, Robert Jan Van: *Osvětim. 1270 až současnost*, přel. David a Markéta Záleských, Praha: Argo 2006.

Fischer, Wilhelm: Böhmen und Mähren als Verkehrsraum, *Die Strasse*, č. 19/20 (1940), s. 414–423.

Fischer, Wilhelm: Das Protektorat Böhmen und Mähren als Planungsraum, *Raumforschung und Raumordnung* 5, č. 1 (1941), s. 502–524.

Gebel, Ralf: „Domů do říše“. Konrád Henlein a říšská župa Sudety (1938–1945), přel. Jan Dobeš, Praha: Argo 2018.

Gebhart, Jan – Kuklík, Jan: *Dramatické i všední dny protektorátu*, Praha: Themis 1996.

Grüttner, Michael: *Biographisches Lexikon zur nationalsozialistischen Wissenschaftspolitik*, Heidelberg: Synchron 2004.

Heineman, John Louis: *Hitler's First Foreign Minister. Constantin Freiherr von Neurath*.

Heinemann, Isabel et al.: *Wissenschaft – Planung – Vertreibung. Der Generalplan Ost der Nationalsozialisten. Katalog zur Ausstellung der Deutschen Forschungsgemeinschaft*, Köln 2006.

Herzberg, Marcel: *Raumordnung im nationalsozialistischen Deutschland*, Dortmund: Dortmunder Vertrieb für Bau- und Planungsliteratur 1997.

Horáček, Martin: *Za krásnější svět. Tradicionalismus v architektuře 20. a 21. století*. Brno 2013.

Hořejš, Miloš – Lorencová, Ivana (ed.): *Věda a technika v českých zemích v období 2. světové války*, Praha: Národní technické muzeum 2009.

Hořejš, Miloš – Němec, Richard: National Socialist Urban Planning and Social Housing Development: Between Regulated Theory and Chaotic Reality. In: War employment and social policies in the Protectorate Bohemia and Moravia 1939–1945 / Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2018, s. 69–90.

Hořejš, Miloš – Němec, Richard: Urbanismus a architektura Jihlavy ve službách komunální politiky nacionálního socialismu. In: *Češi a Němci na Vysočině. Tschechen und Deutsche in der Vysočina*. Havlíčkův Brod 2014, s. 357–392.

Hořejš, Miloš: *Protektorátní Praha jako německé město. Nacistický urbanismus a Plánovací komise pro hlavní město Prahu*, Praha: Mladá fronta 2013.

Hořejš, Miloš: Relics of Nazi Architecture in the Czech Republic: Bringing them Closer to the Public by Using Geographic Information Systems (GIS). In: Journal für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa (JKGE) / Journal for Culture and History of the Germans in Eastern Europe 2 (2021), pp. 105–131.

Janda, Tomáš – Lidl, Václav: *Německá průchozí dálnice, I. Severní úsek*, Praha: Ředitelství silnic a dálnic ČR 2008.

Janda, Tomáš – Lidl, Václav: *Německá průchozí dálnice, II. Jižní úsek*, Praha: Ředitelství silnic a dálnic ČR 2011.

Kaienburg, Hermann: *Die Wirtschaft der SS*, Berlin: Metropol 2003.

Kárný, Miroslav: Kolik verzí má generální plán Východ? in: *Sborník k problematice dějin imperialismu*, XI, Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV 1981, s. 229–257.

Kerdová, Lenka. *Malý Berlín ve Velké Praze / Klein-Berlin in Groß-Prag. Pražská meziválečná architektura německy mluvících architektů / Die Prager Architektur deutschsprachiger Architekten in der Zwischenkriegszeit*. Praha: Arbor Vitae 2022.

Kokoška, Stanislav: Cvičiště zbraní SS Böhmen 1942–1945, *Sborník vlastivědných prací Podblanicka 27* (1986), s. 271–298.

Kudělková, Lenka: Brněnská architektura a urbanismus v letech 1939–1942. In: *Forum Brunense: sborník prací Muzea města Brna*. Brno: Společnost přátel Muzea Města Brna (2012), s. 53–70.

Mai, Uwe: „*Rasse und Raum*“. *Agrarpolitik, Sozial- und Raumplanung im NS-Staat*, Paderborn: Ferdinand Schöningh 2002.

Maršálek, Pavel: *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939–1945*, Praha: Karolinum 2002.

Mazower, Mark: *Hitlerova říše. Nacistická vláda v okupované Evropě*, přel. Vlastimil Dominik, Brno: Jota 2009.

Michl, Jaroslav: Nacistické zásahy do české pozemkové držby za okupace (normativní obraz), *Právněhistorické studie* 13 (1967), s. 229–258.

Mikovcová, Alena: Vědecká činnost brněnských vysokých škol za 2. světové války, in: *Věda a armáda – věda a válka (1914–2004). Sborník příspěvků z mezinárodní konference (Praha 24.–25. 11. 2004)*, ed. Richard Vašek, Praha: Masarykův ústav AV ČR 2006, s. 98–116.

Mikš, Josef – Stryjová, Dagmar: *Ztracené domovy. Germanizační plány okupantů a jejich realizace na Vyškovsku v letech 1939–1945*, Vyškov: Okresní výbor ČSPB 1989.

Míšková, Alena – Šustek, Vojtěch: *Josef Pfitzner a protektorátní Praha v letech 1939–1945, I. Deník Josefa Pfitznera, úřední korespondence Josefa Pfitznera s Karlem Hermannem Frankem*, Praha: Scriptorium 2000.

Míšková, Alena: *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945*, Praha: Karolinum 2002.

Míšková, Alena: Pražští němečtí vědci a druhá světová válka, in: *Věda a armáda – věda a válka (1914–2004). Sborník příspěvků z mezinárodní konference (Praha 24.–25. 11. 2004)*, ed. Richard Vašek, Praha: Masarykův ústav AV ČR 2006, s. 117–124.

Míšková, Alena: Příběh. Praha jako centrum rasového výzkumu a liberecký Sudetoněmecký ústav pro výzkum země a lidu, in: Doubravka Olšáková et al.: *Patriotismus – nacionalismus – národovectví v českých zemích*, Ústí nad Labem: UJEP – Ústav slovansko-germánských studií FF 2012, s. 97–102.

Münk, Dieter: *Die Organisation des Raumes im Nationalsozialismus. Eine soziologische Untersuchung ideologisch fundierter Leitbilder in Architektur, Städtebau und Raumplanung des Dritten Reiches*, Bonn: Pahl-Rugenstein Nachfolger 1993.

Němec, Petr: Das tschechische Volk und die nationalsozialistische Germanisierung des Raumes, *Bohemia* 32, č. 2 (1991), s. 424–455.

Němec, Petr: Die Lage der Deutschen Nationalität im Protektorat Böhmen und Mähren unter dem Aspekt der „Eindeutschung“ dieses Gebiets, *Bohemia* 32, č. 2 (1991), s. 39–59.

Němec, Petr: Gauleiter Dr. Hugo Jury und sein Wirken im Protektorat Böhmen und Mähren, in: *Kontakte und Konflikte. Böhmen, Mähren und Österreich. Aspekte eines Jahrtausends gemeinsamer Geschichte. Referate des Symposiums „Verbindendes und Trennendes an der Grenze III“ vom 24. bis 27. Oktober 1992 in Zwettl*, ed. Thomas Winkelbauer, Horn: Waldviertler Heimatbund 1993, s. 469–478.

Němec, Petr: Germanizační působení nacistů v některých oblastech života protektorátní společnosti, *Soudobé dějiny* 1, č. 2–3 (1994), s. 206–221.

Němec, Petr: Germanizační úsilí oberlandrátů na Moravě v letech 1939–1942, *Časopis Matice moravské* 107, (1988), s. 183–196.

Němec, Richard: *Ekonomizace prostoru: Urbanismus a architektura ve střední a východní Evropě pod vládou nacistů 1938–1945*, Praha 2024.

Němec, Richard: Hitler's "Generalsiedlungsplanung Ost". A Case Only for Poland? A Forgotten Dimension of National-socialist Spatial and Town Planning in the Former Czechoslovakia, *Planning Perspectives* 31, č. 1 (2016), s. 2–12.

Niemeyer, Reinhold: Über die Neugestaltung der Städte, *Raumforschung und Raumordnung* 5, č. 10–12 (1941), s. 531–541.

Novotný, Michal: Jaroslav Fragner a urbanismus města Kolína, in: *Královéhradecko. Historický sborník pro poučenou veřejnost*, VII, Hradec Králové: Muzeum východních Čech v Hradci Králové 2010, s. 187–213.

Novotný, Michal: Jaroslav Fragner and the Unrealized Project of an Industrial Town in Kolín–Zálabí, in: *Company Towns of the Baťa Concern. History – Cases – Architecture*, ed. Ondřej Ševeček – Martin Jemelka, Stuttgart: Franz Steiner 2013, s. 201–217.

Novotný, René: Česko-moravská pobočka Hlavního rasového a osídlovacího úřadu SS, 1941–1945, *Moderní dějiny* 23, č. 2 (2015), s. 157–220.

Reichel, Peter: *Svůdný klam Třetí říše. Fascinující a násilná tvář fašismu*, přel. Josef Boček, Praha: Argo 2004.

Robek, Antonín: *Lidé bez domova*, Praha: Středočeské nakladatelství a knihkupectví 1980.

Röskau-Rydel, Isabel (ed.): *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Galizien, Bukowina, Moldau*, Berlin: Siedler 1999.

Rössler, Mechtild – Schleiermacher, Sabine (ed.): *Der „Generalplan Ost“. Hauptlinien der Nationalsozialistischen Planungs- und Vernichtungspolitik*, Berlin: Akademie-Verlag 1993.

Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava 1939–1945, Praha: Tiskárna Protektorátu Čechy a Morava 1939–1945.

Smith, Woodruff, D.: *The Ideological Origins of Nazi Imperialism*, Oxford: Oxford University Press 1989.

Sobota, Emil: *Co to byl protektorát*, Praha 1946.

Speranza La, Marcello: *Brisante Architektur. Hinterlassenschaften der NS-Zeit: Parteibauten, Bunker, Weihestätten*. Wien 2015.

Staněk, Stanislav: Evakuace území mezi Vltavou a Sázavou za okupace, *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 14 (1973), s. 179–203.

Ševčík, Antonín: Germanizační činnost brněnských nacistických úřadů v letech 1939–1945, In: *Brno v minulosti a dnes*, VII, Brno: Krajské nakladatelství 1965, s. 26–34.

Šnejdárek, Antonín: Dokument o vzniku tzv. generálního plánu „Východ“, *Československý časopis historický* 9, č. 3 (1961), s. 422.

Štěpánek, Zdeněk – Vašek, František: Morava v nacistické politice a sudetoněmecký podíl na ní, I, in: *Historie okupovaného pohraničí 1938–1945*, II, Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Albis international 1998, s. 151–167.

Štěpánek, Zdeněk – Vašek, František: *Morava v nacistické politice a sudetoněmecký podíl na ní*, II, in: *Historie okupovaného pohraničí 1938–1945*, III, Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Albis international 1999, s. 77–92.

Šustek, Vojtěch: *Josef Pfitzner a protektorátní Praha v letech 1939–1945*, II. Měsíční situační zprávy Josefa Pfitznera, Praha: Scriptorium 2001.

Šustrová, Radka: *Pod ochranou protektorátu. Kinderlandverschickung v Čechách a na Moravě. Politika, každodennost a paměť 1940–1945*, Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2012.

Teichová, Alice: Instruments of Economic Control and Exploitation. The German Occupation of Bohemia and Moravia, in: *Die Neuordnung Europas, NS – Wirtschaftspolitik in den besetzten Gebieten*, ed. Richard J. Overly et al., Berlin: Metropol 1997, s. 83–108.

Teichová, Alice: *Německá hospodářská politika v českých zemích v letech 1939–1945*, Praha: Vysoká škola ekonomická 1998.

Tesař, Jan: K problému nacistické okupační politiky v Protektorátě v r. 1939, *Historie a vojenství* 18, č. 1 (1969), s. 40–85.

Tesař, Jan: Poznámky k problémům okupačního režimu v tzv. Protektorátě, *Historie a vojenství* 13, č. 2 (1964), s. 153–191.

Tvarůžek, Břetislav: Wehrmacht proti českému lidu a za upevnění německví v Protektorátě, *Historie a vojenství* 43, č. 2 (1994), s. 87–131.

Wien. Die Perle des Reiches. Wien 2015.

Zeman, Jaroslav. „Ein Volk, ein Reich, eine Architektur“. Nacistická architektura na Liberecku a Jablonecku. In: *Fontes Nissae* 2016, roč. XVII, č. 2, s. 44.

Zeman, Lubomír – Konůpek, Jan a kol.: *Heimatstil. Architektura ve službách vlasti a národa. Specifické rysy architektury v česko-německém pohraničí*. Locket 2021.

Zouzal, Tomáš: *Zabráno pro SS. Zřízení výcvikového prostoru Böhmen v letech 2. světové války*, Praha: Naše vojsko 2016.

Zouzal, Tomáš: Založení vojenského výcvikového prostoru SS Benešov (1939–1942). *Český časopis historický* 114, č. 2 (2016), s. 419–451.